

REGIUM HAFRIYATI

Aziz Ogan

Istanbul Arkeoloji Müzeleri Umum Müdürü ve T. T. K. azası

Küçükçekmece'de Regium harabelerinde Arkeolojik araştırmalar yapılmasına karar veren Tarih Kurumu, bir esas ve başlangıç mahiyetinde olacak olan 1938 sonbahar hafriyatının sevk ve idaresini bana tevdi buyurmuşlardır.

Hafriyata 15 ikinci teşrinde başlanmış ve tam bir ay devam etmiştir. Hafriyat ekibini dört kişi teşkil ediyordu ki bunlardan Galatasaray muallimlerinden E. Mamboury plân ve kroki işlerini, Müzeler hesap memuru Sacit Mete hesap işlerini deruhte etmiş ve fotoğraf işleri de Müze fotoğrafı atölyesinden Muzaffere, şef düşantiye olarak amelenin sevk ve idaresi de Müzeden Tevfik'a tevdi olunmuştur,

Mevsimin ilerilemiş olmasına rağmen havaların müsait gitmesi, muttariden 30 amele ile çalışmak imkânını vermiştir.

Sonbahar çalışmasının mahiyeti ve beklenen gayeler:

Fotoğrafilardan anlaşılacağı gibi toprak yüzünde harabenin mevcudiyetini gösterecek kaim duran bir yapı ve enkaz yığıntısı meşhut olmayıp arazi, daima zer edildiği için hafif dalgalıdır.

Ora halkının taş ihracı maksadile meydana çıkarttıkları eski bir duvar parçasını tesadüfen gören aziz dostum Mamboury 1937 haziranında nazarı dikkatimizi celbetti ve bilâhara keyfiyet Tarih Kurumunca da malûm olması üzerine Müzeler Müdür muavini Arif Mansel ve Mamboury ile birlikte Küçükçekmeceye gittik, Bütün toprakları üzerinde seramik parçaları ve mermer kırıntıları serpilmiş gibi görülen gezdiğimiz bir sahanın, kadim bir şehir veya askeri bir istasyon olduğu kanaatini veriyordu. Hafriyat icrası tekarrür edince ilk iş olarak şehri muhit olan surları tesbit etmek ve bu suretle şehrin vüsa'tini anlamak icap ediyor. Bu mü-nasebetle hey'etimiz müstakbel hafriyata esas olmak üzere başlayacağı sondaj ameliyesini doğrudan doğruya surlara teşmil etmiştir.

Regium harabesinin mevkii ve Antik Şekrin tarif ve tavsifi:

Küçükçekmece köyü, kendi adile anılan gölün cenubu şarki müntehasında ve İstanbul'un 19 kilometre bu'du mesafesindedir. Seksene yakın evi olan bu köy, İstanbul-Edirne Turistik yolu üzerinde bulunduğu için oldukça işlektir. Her yerde olduğu gibi burada da imar ve güzelleştirme hareketleri göze çarpr. Yeni yapılmakta olan ilk mektep binası ve methalde tanzimine başlanılan parkı bu hareketlerin önünde sayılabilir. Küçükçekmece istasyonu, havalî trenlerinin en son noktası olup istanbuldan itibaren 21 inci kilometrededir. Demiryolu, köyün içinden geçerse de trenler durmaz; Floryadaki istasyon ile köy arasında muntazam araba seferleri vardır. İstanbuldan gelen trenleri müteakib köyün çarşısı faal bir hal alır. Pazar günleri bu hal daha bariz olur; muayyen mevsimlerde ise avcılarının uğrağıdır.

Regium harabesinin mevkii son tetkiklere göre bugünkü Çekmecenin tamamen şarkına müsadif olup hemen yanı başındadır. Şehir anfi şeklinde bir tepenin cenup sırtlarına kurulmuştur. Göle ve marmaraya karşı fevkalâde bir manzarası vardır.

[1] PROKOP, Regium mevkiini tarif ederken şehrin İstanbuldan Trakya ve Makedonya'ya giden Ağnatiya yolu üzerinde ve tamamen gölün kenarında olduğunu söyleyerek şu suretle tarifine devam eder:

Ῥηχιουσοειδῆ denilen yere yakın bir göl dahi mevcut olup civar ve etrafında bulunan köylerin yüksek tepelerinden nebean eden birtakım ırmaklar bu göle ve göl de denize dökülür.

Gerek ırmakların ve gerek gölün akıntısı dar bir yerden geçmektedir. Gölün her iki tarafındaki sahiller sarp olduğundan suların çarpmasından dalgalar husule gelir. Göl ile denizin birbirine yaklaştıkları yerde ise bir geçit peyda olmaktadır. Ne denizin daimi surette göle ceryanı, ne de gölün denize mütemadiyen aktığı vakidir. Yalnız fazla yağmur yağdığı zaman cenup rüzgârları vasıtasile suyun gölden denize doğru ve şimal rüzgârı estiği zaman denizin göle ceryan ettiği görülür. İşbu noktada denizin genişliyerek bıraktığı ufak bir geçit, arzettiği şekil itibarile «Mirmeks» yani karınca namını alır.

Bu geçitten vaktile ahşap bir köprü ile geçilirmiş; fakat, zamanla eskiyerek müruru ubur tehlikeli bir hal aldığından Justini-

[1] Procope. Çilt III. Sa. 295.

yen taştan gayet metin bir göprü inşa ettirerek tehlikeyi bertaraf etmiştir. »

Ptolemée, Pline gibi daha eski müellifler Trakya'ya dair verdikleri izahatta Küçükçekmece nehrini Batinias diye zikretmişler, Teophane de Batiasos diye anmışlardır. [1]

Peutinger'in cetveline göre Regium, Bizansa 12 milden fazla bir mesafede değildir ki, bu mesafe Sultanahmet meydanından itibaren 18 kilometre tutar. Malûmdur ki Milinir denilen mebdai mesafe taşı burada idi.

Ağnatiya yolu, şehirdeki yıldızlı kapıdan çıkarak Strongilon yani yuvarlak hisardan Regiuma mümted idi. Bu yol, hükûmet merkezinin en mühim yollarından olup denize çok uzaklaşmadan birçok defalar Çavuşpaşa deresi, Bakırköy ile Yeşilköy arasındaki Ayamama deresi gibi münhad, çamurlu ve çukur araziden geçer. Yol iki arabanın sühuletle geçebileceği kadar geniş idi. İmparator Justinien bunu tamir ettirdi ve büyük taşlarla döşetti. [2]

Küçükçekmeceye gitmek için bu gün topkapıdan Davutpaşa, Çavuşpaşa köprüsü ve Çobançeşmeden geçilir. Yalnız bu meşhur yoldan Veli efendi vadisi şimalinde Bakırköy civarında birçok büyük taşlarla döşeli kaldırımdan başka hemen iz kalmamış gibidir.

Regium'un Bizans hayatında mühim bir rol oynadığı gibi mevkinin icabı Roma devrinde de bir mevcudiyet göstermiş olması keramik parçalarının delâletiyle de anlaşılır. Theodosios Codexinde, Regiumda imparatorların yaz mevsimlerinde ikametlerine mahsus bir saray binasının mevcudiyetinden bahsedilmesi bu devrin de şehir tarihinde yer almış olduğunu gösterir.

5 inci asırda Metafareste Simeon'a göre büyük kilisenin rahib ve müdürü umuru olan Aziz Marsiyen burada Sen Martyr Stratonis namına bir kilise inşa veyahut tamir ettirmiştir.

19. Teşrinievvel ve 14. Kânunuevvel. 557 ve 558 senelerinde vukubulan ve Forum Tavride ki (Bayazıt meydanı) Arkadius heykellerini bile deviren büyük zelzeleler hemen bütün Regiumu da harabetmiştir.

Bu sırada Sen Stratonis ve Sen Kalinik kiliseleri de hatta Saray ile şehri muhat olan surlar da bu meyanda harap olmuşlardır. Mirmeks nehri üzerinden geçen tahta köprü dahi bu zelzele esnasında tamamen devrilmiş ve büyük Ağnatiya yolu üzerinde münakalât münkati olmuştur. O zaman imparator Justinien tahta köprü

[1] Teophane V. P. 94

[2] Procope C.III. S. 296

yerine taştan yüksek kemerli köprüyü inşa ettirdiği gibi kiliseler ile şehir surlarını ve Regium'a giden taş döşeli yolları da yaptırdı. [1]

Regium, nehir ve gölü rüzgârlarla ve Marmaranın azgın dalgalılarına karşı gayet mahfuz olan limanı kışın Kostantaniye merakibi için iyi bir melce oluyordu. Bununla beraber Regium gayet kuvvetli istihkâmlarıyla Trakya üzerinde herhangi bir tehlikeye karşı Konstantaniye şehrini muhafaza için gayet mühkem bir müdafaa hattı teşkil ediyordu.

Regium, bazı defalar Saray tarafından siyasi görüşmelere de sahne oluyordu. İmperator Fokas, 602 de Yeşillerin muhafazası altında ve refakatlerinde buraya gelmişti. Daha sonraları, Makedonyalı imparatorlar zamanlarında Bizansın yüksek aristokrasi sınıfına mensup olanlarla Arhontlar, Kumandanlar, seferden dönen İmparatorları burada karşılayıp zafer alaylarıyla şehre, saraya kadar isal etmeği bir usul ve nizam haline koymuşlardı. [2]

IX uncu asrın başlangıcında Bulgar istilâsı sırasında İstanbul'a mücavir kasabalar gibi Regium da çok müteessir ve müstarip olmuştu.

Bulgar Kralı Krum, Ermeni Leon V. i (813-820) def ve tard için 813 te İstanbul surlarına kadar dayanmış ve bu sırada Regiumuda alarak Mirmeks üzerindeki köprü ile limandaki mebaniyi tahrip ettiği gibi şehri de hemen yarı bir harabe haline getirmişti. Bu harabiyet, İmparator Makedonyalı Bazilin (867-886) zamanına kadar haylı müddet devam ederek bütün masrafları hazinesinden ödemek şartıyla bu imparator tarafından Havariyundan St Pierre kilisesi tamir, St Callincos kilisesi inşa edildi ve Mirmeks üzerindeki köprü de yeni baştan kuruldu.

Fakat XI. inci asırdan itibaren İstanbulun fethine kadar Bulgar ve Haçlılar tarafından vukubulan akın ve muhasaralarla bizzat 1345 te Beşinci Jan Paleolog zamanında Kantagüzinos'un hücumu esnasında Bizantinler tarafından yapılan taarruz ve yağmalar yüzünden bu imar payıdar olamadı.

Regium, Sultan Mehmet II. nin İstanbul'u fethi esnasında ordunun gerisi için başlıca askerî mühim bir nokta oldu. Fatih orada bir cami inşa etti ve ikameti için de küçük bir kasır vücade getirdi.

Kalenin Osmanlılar tarafından tamir ve ıslah edilerek kullanıldığı bilinemez. On altıncı asırda buradan geçen seyyahlar tepe

[1] Procope K. IV. Fa. 8, s. 295

[2] Constantin Porphyrogénète. Livres des Ceremonies. S. 495

üzerinde ve göl kenarında evlerle Kervansarayları, Hamamları ve camileriyle mamur bir şehrin mevcudiyetinden bahsederler. İlerde söyliyeceğimiz veçhile şehrin Türkler tarafından kullanıldığını vazihan tesbit eden belgelere tesadüf edilmedi. Bu cihetin atide devam edecek hafriyat neticesinde anlaşılmasına imkân hasıl olacağı memuldur.

Fethi müteakıp Regium'un Küçükçekmecenin haylı kalabalık bir kasaba halini aldığı şüphesizdir.

Evliya Çelebi Küçükçekmeceyi şu suretle tarif eder:

(Kalesi Lebi deryada olup ziyade haraptır. Şehri lebi derya ile sahili bahirde nısfı düzde, nısfı bayır üzerine cümle altı yüz haneli bağı, bahçeli, abı hayat sulu, serapa kiremit örtülü evlerdir. Cümle onyedi mihrabdır. Bayır başında (Tekke camii) bir minareli ve kurşun örtülü bir camidir. Medresesi Abdüsselâm Beyindir (Çarşı camii cemaati kesireye malik, bir minareli, kurşunlu, harpujda kubbe örtülü camii sagirdir. Bir hamamı yedi aded kâğir bina hanı ve mektebi sübyanı, üçyüz kadar dükkânı vardır. Sûkı Sultanisi şehrah üzere vaki olmakla cümle tariki ammeleri serapa beyaz taş kaldırım döşelidir.) Abdüsselâm medresesi hakkında hadikatül cevami kısaca malûmat verir ve (minberini aşçı Hüseyin Ağa vazeylemiştir. Mahallesi vardır) demekle iktifa eder.

Abdüsselâm medresesi harap olmuş ve son senelerde enkazı paraya çevrilmiştir. Abdüsselâm hakkında sicilli Osmanide şu izahata tesadüf edilir:

(Seyyit Abdüsselâm, Seyyit Abdül-allâm mahdumu olup Mısırın fethinden sonra Derseadete celbile umuri maliyede istihdam kılınmış ve bittefeyyüz baş defterdar olarak 932 de infisal eylemiş ve Küçükçekmecedeki mukimen fevt olmuştur. Orada inşa eylediği medrese ve imaretinde medfundur. Hasköyde bir cami ve Küçük pazarda bir mektebi vardır. Hattı siyakatin kaidesini tebdil ve tadil eylemiş mütefennin bir zat idi.)

Dört duvar üzerine kesme taşdan kurulmuş, kubbesi kurşun kaplamalı olan bu türbede gür ağaçlar arasında asrına has mimari bir asalet meşhud olur. Gerek binanın tamiri ve harabiden kurtarılması ve gerek 15 inci asrın büyük bir maliyecisi olan bu zatın makberinin temiz bir hale konması hususunu kadirşinas olan sayın Maarif Vekâleti ile Tarih Kurumunun takdirkâr nazarlarına arz ederim.

Hafriyat:

Plânda görüleceği gibi hafriyata harabenin yüksek bir noktasında ve köylüler tarafından taş çıkarılmak bahanesile açılan gedikte başlanmıştır. Sağa doğru takip olunan sondajlar, kısa bir zaman içinde altı, yedi metre aralıkla kontrolör'ler ile tahkim ve takviye edilmiş ve Akropola ait olduğu anlaşılan bir sur parçasının meydana çıkarılmasına fırsat vermiştir. Bu suretle 46 metro kadar bu istikamete ilerliyerek 6 No. lu kontrolör biraz ilerisinde tevakkuf ettik ve sondajlarımızı ilk önce başladığımız mevkiin soluna doğru teşmli eyledik. Bu dil'i üzerinde 7 No: lu kontrolöre kadar bütün duvarlar, aynı devrin karakteristik inşaatını göstermekte idi. Lâkin 7' 8' 9' 10' 11' No:lu kontrolörlerin aralarında tuğladan kemer mevcudiyetini ima eden kavis başlangıçları müşahade olunuyordu. Bu kavis bakıyesi 7' 8' No: lu kontrolörler arasında taştan idi. 11' No: lu kontrolörler dan itibaren Akropol duvarı birdenbire istikametini değiştirerek şimale doğru dönmektedir. Ameliyat, bu noktada tevakkuf ettiği için seyrini bu sezonda lâ-yıkile tesbit etmek imkânı hasıl olmamıştır. Mahaza meydana çıkarılan duvarın tulu 132 metreyi bulmuştur. Sağ dil'in cunubuna doğru daha otuz kırk metre kadar aynı istikamete devam ettikten sonra şarka döneceği ve bu suretle Akropolun cephe duvarının takriben 170, 180 metreye baliğ olacağı tahmin olunmaktadır.

Binaenaleyh Akropolu çeviren duvar, kontrolörlere istinat ederek toprağı tutmak vazifesini de görmüş oluyor. Bugünkü temel kısmı üç metreden fazla bir derinliğe inmektedir.

İnşa tarzı umumiyetle bu devirde görülen şekilde olup mutad fasıla ile kesilmiş taşlar arasında hatıl makamında harçla istif edilmiş dört köşe tuğla konulmuştur. Bunların eba'dı aşağı yukarı $5 \times 26 \times 26$ dır.

Bu tuğlaların üzerinde yunanca yazılmış âmillerinin isimleri bulunmaktadır, ki bütün bunlar tarafımızdan istampe edilmiştir. Merkezî kısımda duvar içinde namütenahi bir surette alt kısımları sivri toprak testiler bulunmaktadır. Ne maksatla buraya konulduğunun tefsiri güç olan bu testilerin birinin ağız tarafına yakın kısmında DEDEI harflerini taşıyan lâtince bir marka bulunmuştur.

Akropol duvarının 7' 8' 9' 10' No: lu kontrolörleri ön ve arkalarında iki derin çukur açılmıştır. Şark tarafındaki ameliye, sekiz köşeli havuzu olan bir hamam enkazının keşfine medar olmuştur. Bu ankaz birbirinden oldukça fasıllı üç devrin mahsulü olup en

şayanı dikkat kısmı sekiz köşeli salondur. Köşenin birinde mermer kaplı küçük bir havuz ve buna mukabil kısımda mustatil ve yine baki kalan kısımdan mermer kaplı olduğu anlaşılan bir havuz daha meşhut olur.

Hamama gelen suyun istikametini şimdiden tesbit ettirecek bir delil yoksa da şarktan garba doğru geldiği tahmin olunabilir. Mahaza, Hamamın dış duvarlarına müvazi olarak yayvanca kiremit şeklinde bazı su yolları meydana çıkarılmış ise de bunun muahhar devirlere ait olduğunu söyleyebiliriz.

Tahribattan pek fazla mustarip olduğu görülen hamamın, ya burada mevcut bir Bizans sarayına veya Kumandanlık dairesine ait olduğu tahmin edilebilir. Zamanın darlığı yüzünden bütün müstemilâtını meydana çıkarmak imkânı hasıl olmamış ise de tam ve kâmil bir plânının alınması için atiyen hafriyatın burada biraz genişletilmesi zarureti vardır.

Garp tarafındaki ameliyeye gelince : Yukarıdaki tarifimizden anlaşılacağı veçhile Akropol duvarının dışına tesadüf eden bu sahada 8 numaralı kontrforların önündeki kısımda 6 ıncı asra ait bir parçası kaim vaziyette kalmış olan bir duvardan sonra bir menba veya ayazmaya geçit veren bir merdiven izleri görülür. Duvarının bir kısmında siyah zemin üzerine menkuş bir fresk bakiyesi meşhud olmakta ise de çok silinmiş ve zedelenmiş olduğu için mevzuunun neden ibaret olduğunu tayin etmek imkânı zail olmuştur. Buradan itibaren başlıyan ve cenuba doğru amuden devam ile birden bire kesilen elli metre tulünde bir duvar meydana çıkarılmıştır. Üç metre kalınlığında olan bu duvarın otuz metreye kadar devam eden kısmı altıncı asırda ve 20 metresi de dokuzuncu asırda eskisine ek olarak vücuda getirilmiş cesim bir binanın münteha kısmını teşkil ettiği görülmektedir. 7 × 13 metre eb'adında müstatil bir galeriye geçit veren iki metre genişliğinde alt eşik ve söge yerleri kalmış olan büyük bir kapı mahalli vardır. Bu mahallin sağ dıl'ında dört köşe pilyelerin ortalarında muayyen bir mesafede köşeli kaideler üzerine müstenit ince sütunlar ve bu sütunların alt kısımlarında üzeri kabartma haç ile süslenmiş birer parabe vardır. Buradaki hafriyatta meydana çıkan mermer başlık ve diğer mimari parçalarda kesif yanık izleri ve ankaş arasında ise külliyetli cam parçaları meşhut olmaktadır. İşte şu müşahedeler bize gösteriyor ki bu bina ağılebi ihtimal dokuzuncu asırda tevsi edilmiş büyük bir kilisenin narteks kısmıdır. Yine bu saha dahilinde hafriyatın muhtelif yerlerinde üzerleri sırlı ve kabartma

sizeler tezyinatlı bir hayli Bizans Poteri parçaları bulunmuştur. Bilhassa müstatil binanın bulunduğu sahada beyaz mermerden masnu bir reliyef parçası bulunmuştur. Bu parça sağa doğru yürüyen bir Boğanın sağ ayak parçası olup Hellenistik devri masnuatındandır. Maalesef diğer parçalarına tesadüf edilememiştir.

*
* *

Hafriyatta bulunup Arkeoloji Müzeleri Koleksiyonuna tevdi olunan sikkelerin Nüvizmat Osman Arıdağ tarafından hazırlanan listesidir.

1 — Büyük Konstantin veyahut haleflerinden Konstantinus veya konstantius isimlerinden birini taşıyan bir imparatora ait bir sikke. Portre tamamen bozuk olduğu gibi isminden de yalnız: CONSTANTİ görülmektedir: 4 üncü asrın ilk nısfı.

2 — Bu bakırın Osmanlı padişahlarından birine ait olması pek muhtemeldir. Nakışları Süleyman. I. ve Selim II. nin devirleri bakırlarının nakışlarına müşabih ise de yazıları okunmadığından hangi hükümdara ait olduğunu tayin etmek mümkün olamadı.

3 — Jüstinus I. 518-527. J. Sabatier I. 166.49. XI. 8.

4 — Konstant II. ile oğulları: Konstantin Pogonat, Heraklius ve Tiber. 659-668 Sab. II. 7.23-24. XXXIV. 23-24.

5 — 4 Numaranın aynı imparator ve 3 oğlunun diğer tipte bir bakır sikkesi. Sab. II. 7.29 XXXV. 5.

6 — Bu bakır sikke J. Sab. tarafından İstanbulu 1204 senesinde Bizantinlerden zaptederek 1261 e kadar burada hükümran olan Lâtin imparatorlara atfedildiği halde, Londra Müzesi Bizantin sikkeleri kataloğu muharriri W. Wrohun fikrinde Surye ve Filistinde o zamanlarda muhtelif küçük hükümetler kuran Haçlılara ait olması lâzımgelen paralardandır.

7 — On birinci asra ait Bizantin imparatorlarından birinin kâtiplerinden Teoktistosun kurşun mührü.

8 — Bizantin imparatorlarından Bazil I. ile Konstantin VIII. nin bakırlarından 869-870. Sab. II. 108.9. XLV. 2

9 — 10 Bu iki gümüş paranın hicri 11 inci asır iptidaları Osmanlı akçelerine müşabiheti var ise de üzerlerindeki yazı bakıyelerini okumak mümkün olmadığından hangi Hükümdara ait oldukları anlaşılamamıştır.

11 — Parçalanmış olan bu küçük gümüş para Osmanlılardan Ahmet III. ün bir akçesidir. 1115-1143.

12 — Osmanlılardan Mahmut II. nin akçelerinden. 1223-1255.

13 — Altın Konstantin IV. Pogonat. 669 - 685. Sab. II. 16.20. XXXVI. 9.

14 — Bu bakırın resim ve yazı bakiyelerinden 6 ıncı asrın son rub'unda veya 7 incinin iptidalarında Hükûmet süren Bizantin imparatorlarının birine ait olduğu tahmin edilebiliyorsa da pek bozuk olduğu cihetle hangi hükümdarın paralarından olduğu anlaşılmıyor.

15 — Bizantin imparatorlarından (Theofilos) Theofilosun bakırlarından 829-842. Sab. II. 29. 11. XLIII. 14.

16 — Bizans imparatorlarından İoan I. Zimise ait bakır 969 - 976. Sab. II. 142.6 XLVIII. 3.

Yukarıdaki listede görüldüğü vechile Regium hafriyatında bulunan sikkelerin en kadim 1 numaralı ve büyük Konstantin veya hut haleflerinden birine ait olup, pek bozuk ve noksan olması hasebile aynen o imparatorların hangisinin parası olduğunu tayin etmek mümkün olmıyan, küçük bakır sikkedir.

Listede görölüyor ki çıkan sikkeler meyanında 6 ıncı ile 13 üncü asırlar arasında hemen her asırda İstanbul'da imparatorluk mevkiini işgal etmiş olan hükümdarların bazılarının paralarından mevcuttur. Bu sikkeler meyanındaki Osmanlı paraları da Kanuni Süleymandan 2 inci Mahmuda kadar icrayı saltanat eden padişahlardan bir kaçına aittir. Bu iki müşahede Bizantin ile Osmanlı devirlerinde Regium mevkii veya civarında bir mamurenin mevcut bulunmuş olduğunu gösterir.

